

Poľskí básnici vojnových rokov 1939 – 1945

HANNA SZCZECHOWICZ

Roky bojov o existenciu národa a štátu sú v histórii poľskej spoločnosti zapísané tragicky. V žiadnom historickom období nebol boj poľského národa taký celoplošný a samotný poľský národ neprelial toľko krvi a nepriniesol toľko obetí ako v druhej svetovej vojne. Straty na ľudských životoch medzi občanmi druhej republiky patria k najvyšším spomedzi zúčastnených krajín. Podľa údajov Kancelárie pre vojnové odškodnenie pri Prezídiu rady ministrov publikovaných v januári 1947 predstavovali 6 028 000 poľských občanov. Okolo 644 000 osôb prišlo o život priamo v dôsledku vojenských operácií a 5 384 000 zahynulo následkom teroru, pri masových a individuálnych popravách, vo väzeniach, táboroch a lágroch.¹

Poľské intelektuálne vrstvy boli po porážke v roku 1939 oslabené a rozprášené. Tí, ktorým sa podarilo zachrániť si život, skončili v zajateckých táboroch alebo emigrovali – medzi iným aj do Rumunska, Maďarska, Litvy a Francúzska. Mnohí bojovali v radoch rôznych poľských vojenských jednotiek, tajných aj regulárnych, ako aj v armádach generálov Andersa a Berlinga. Keďže okupanti zničili všetky predvojnové inštitúcie, ktoré boli základom rozvoja kultúrneho života, iba časť spomedzi tých, ktorí ostali v Poľsku, mohla pokračovať vo svojej činnosti.

Pre básnikov z hnutia odporu a Bojujúceho Poľska* bola poézia spôsobom boja. Všade tam, kam stúpila noha Poliaka, vznikali verše vyzývajúce do boja. Odhliadnuc od toho, že východiskové body, pohľady a niekedy aj celé programy týchto tvorcov sa rôznili, v rokoch druhej svetovej vojny celý národ spájala všemocná láska k slobode. Poeti zbraňou i perom viedli vojnu proti okupantovi všade tam, kde sa zhromažďovali Poliáci, nevynímajúc getá, zajatecké a koncentračné tábory. Boli nositeľmi nádeje na návrat do slobodného a nezávislého Poľska.

Plnili funkciu pozorovateľov a vodcov národa v Poľsku aj v emigrácii. Tvorba mnohých

¹ BRZOZA, Czesław – SOWA, Andrzej, L. *Historia Polski 1918- 1945*, Krakov 2006, s. 694-696.

* Bojujúce Poľsko (poľ. Polska Walcząca) – utajená bojová organizácia v čase druhej svetovej vojny. Jej znakom boli počiatkové písmená P a W spojené v tvare kotvy. (pozn. prekl.)

z nich, medzi inými aj Władysława Broniewského, Kazimierza Wierzyńskiego, Antonyho Słonimského, Jana Lechoña, Juliana Tuwima, Konstantyho Ildefonsa Gałczyńskiego, Krzysztofa Kamila Baczyńskiego, Tadeusza Gajcego, Lucjana Szenwalda, sa venovala hrdinským vojakom Septembra[†], práporom dobrovoľníkov z bojujúcej Varšavy, gdaňským bohatierom a varšavským povstalcem. Ich vnímavé srdcia putovali po všetkých bitevných poliach na všetkých vojnových frontoch na východe aj západe, na severe aj na juhu, na pevnine, mori aj vo vzduchu. Do dramatickej histórie poľského národa priniesli títo básnici spomienku na obete razií, záťahov a masových popráv, na tragédiu povstania v gete[‡] a na ťažký osud väzňov Pawiaka, Szuchovej aleje[§] a koncentračných táborov.

Jeden z najpopulárnejších vojnových básnikov, ako sám vo svojej básni napísal „*syn podrobeného národa, syn piesne o nezávislosti*“, jedna z najrešpektovanejších autorít pre všetkých, ktorí sa po prvý raz chopili pera aby vyjadrili vôľu bojovať, odpor a odhodlanú snahu získať ozbrojeným bojom nezávislosť, bol Władysław Broniewski. Jeho slová z básne *Čože tam po smútku* „Kiežby som mal v ruke pušku, takú, čo v boji chýbať nebude“ vyjadrujú najjednoduchší kódex vojaka zredukovaný na základné povinnosti služby a boja.² Jeho tvorba opisovala vojnový chodník poľského vojaka ako žiadna iná. Vyjadrovala horkosť bojov a porážok, ale tiež neporaziteľné odhodlanie v duši, nádej a vieru vo víťazstvo.³ W. Broniewski bol odchovaný v atmosfére poľskej postpovstaleckej tradície. Ako vojak v légiách a kapitán počas poľsko-sovietskej vojny sa zachoval v súlade s pocitom morálnej zodpovednosti za osud ukrievdených a s tradíciou nezávislosti. V básni *Bajonet na zbraň* hovoril v mene celej spoločnosti, vlast' opisoval ako „dom“ a rozkazom dňa bola jeho obrana:

Keď prídu podpáliť dom,
ten v ktorom bývaš – Poľsko,
keď ich predzvest'ou je hrom,
keď rúti sa železné vojsko,
keď zrazu pred dverami stoja nocou
a kolby búsia do dverí nevídanou mocou
ty zo sna hlavu zdvihni a vstaň
ku dverám postav sa ako prv.

Bajonet na zbraň!
Žiada sa krv!

Poľskí básnici nemali vždy nádej na víťazstvo, ale svojmu národu ukazovali hodnoty, ktoré musí zachovať. Boli to: nezlomnosť a rozhodnosť v situácii, kedy hrozí boj s nepriateľom.

[†] September – odkaz na obranu Nemcami napadnutého Poľska v septembri 1939. (pozn. prekl.)

[‡] geto – odkaz na geto zriadené počas svetovej vojny vo Varšave. (pozn. prekl.)

[§] Pawiak – väzenie využívané na zadržiavanie zatknutých protinemeckých bojovníkov. Szuchova alej – hlavné sídlo varšavského gestapa. (pozn. prekl.)

² SZCZAWIEJ, Jan. *Poezja Polski Walczącej 1939 – 1945. Antologia t. I*, Varšava 1974, s. 322.

³ ŚWIĘCH, Jerzy. *Literatura polska w latach II wojny światowej*, Varšava 1997, s. 380.

W. Broniewski mienil, že v okamihu ohrozenia existencie národa je potrebné spojiť sily v spoločnom úsilí a všetky dávne spory odložiť:

Sú vo vlasti nevyrovnané účty a krivdy,
ktoré ani cudzia dlaň nevytesní,
ale krv sa nezaprie nikdy:
vysajme ju z hrude a piesní⁴

Poézia vzývala do zbrane a udržovala patriotické nálady. Ustanovila istú modlitbu za odvrátenie tragického osudu poľského národa, ktorému odobrali dom – vlasť a zbavili ho jeho hodnosti. Tak písal Kazimierz Wierzyński v básni nazvanej *Bože svätý*:

Bože svätý!
Spravodlivá je naša vec:
Bojujeme o pocit slobody v spánku,
O našu zem a more,

O matkin kríž na našom tanku,
Požehnaj náš meč⁵

Básnici chceli do národných legend preniesť hrdinské činy vojakov a civilného obyvateľstva. K často recitovaným básniam vyjadrujúcim spoločné zážitky celého národa patrí báseň *Poplach* Antonyho Słonimskiego, ktorú autor poslal do vlasti z emigrácie. Vznikala v prostredí rádiových depeší vysielaných počas bojov o Varšavu v roku 1939. Bola svojim spôsobom výzvou, budíčkom pre národ a tiež vyjadrením spoločného prežívania ohrozenia. Poézia sa stala spoločným hlasom. V básni sa objavujúci opis „Vyhlasujem poplach v meste Varšava – nech trvá!“⁶, je výzvou do boja o nezávislosť vlasti a presne takúto výzvu vyjadril aj W. Broniewski v básni *Bajonet na zbraň*.

Vojnoví básnici, tí známi aj tí anonymní, svoje výtvary venovali hrdinským vojakom Septembra a civilnému obyvateľstvu, ktoré sa odhodlalo na heroickú a nerovnú vojnu s okupantom. „S granátom a fľašou benzínu si nasadol na tank“ ... „bojoval si, stál si na svojich zemí hraniciach“, písal anonymný autor. September 1939 je na jednej strane časom veľmi silnej duchovnej mobilizácie a návratu k romantickým tradíciám, a na strane druhej bolestným zážitkom straty vlasti, rozčarovania, bezmocnosti, samoty a opustenia. K tejto skúsenosti zo septembrového šoku sa poeti vo svojich básniach mnohokrát vracali. S nevelkým časovým odstupom sa začali odohrávať spory o hodnotenie postoja vlády, ktorá opustila krajinu, hodnotenie armádnych vodcov na bojovom poli a reálnych šancí na lepší vývoj situácie. Ku politickým sporom pridali básnici svoj vlastný pohľad. Dokumentovali nálady a jasne opisovali základné hodnoty, ako bola záchrana pocitu národnej hrdosti a nádej

⁴ BRONIEWSKI, Władysław. *Wiersze*, Varšava 1977, s.181.

⁵ WIERZYŃSKI, Kazimierz. *Święty Boże*. In: *Szczawiej*, ref. 6, s.83.

⁶ SŁONIMSKI, Antoni. *Alarm*, In: *SZCZAWIEJ*, ref. 6, s.100.

na vedomé získanie nezávislosti. Stúpal význam tém súvisiacich s hrdinskou obranou vlasti. Varšava, mesto silne poškodené počas prvých bojov, stalo sa v poézii mestom-symbolom spätosti a odporu.⁷

Jan Lechoń v básni *Pieseň o Štefanovi Starzyńskom* zložil hold spomienke na varšavského primátora, ktorého pevný postoj a odhodlanie, s akým sa postavil nacistickým okupantom, pozdvihlo na úroveň národných hrdinov. Jan Lechoń velebil činy obyčajných ľudí, ktorí s oddanosťou a obetavosťou pracovali v mene spoločnej veci.⁸

Približovanie sa nemeckej armády k hraniciam vlasti spôsobilo veľký a chaotický útek civilistov smerom na východ. Rátalo sa so zadržaním frontu. Vlna utečencov, ktorá dorazila na hranice republiky pred vpádom sovietskych vojsk 17. septembra 1939, sa ešte podarilo dostať do Maďarska, Rumunska a ďalej do Francúzska. Iní v menšom množstve neskôr prechádzali cez hranice nelegálne. Útek z krajiny vzbudzoval pocit smútku a samoty. Báseň Stanisława Balińského *Rozlúčka s Krzemiencom 1939* znamená začiatok veľkej cesty, ktorej dominoval pocit opakujúcej sa histórie emigrujúcich Poliakov, smútku za vlasťou a tuláckej nostalgie. Vyjadrovala tiež negatívne skúsenosti z minulosti, že takáto veľká emigračná vlna sa môže zopakovať a utečenci sa do vlasti nikdy nevrátia.

Tí z utečencov, ktorí sa dostali do Lvova, nemohli pokračovať ďalej, pretože mesto obsadila Červená armáda a Sovieti zaviedli prísnu kontrolu poľskej intelektuálnej vrstvy. Sprevádzali ju aj politické represie. Nemnohí básnici známi svojim ľavicovým a komunistickým presvedčením našli v Lvove krátky azyl a stali sa rečníkmi politiky Sovietskeho zväzu na územiach, ktoré sa v dôsledku sovietskej agresie stali súčasťami Ukrajinskej SSR. Ani ich však neminulo väzenie a deportácie do ázijských republík, čo našlo ohlas v tvorbe takých autorov ako sú Aleksander Wat, Włodzimierz Słobodnik, Jan Huszcza, Elżbieta Szemplińska. V momente ich vstupu do Červenej armády pripomínala ich tvorba vojenskú poéziu. Básnici tohto prúdu vedeli, že mocní ich tvorbu považujú za nástroj komunistickej indoktrinácie poľských občanov v ZSSR. Takú istú úlohu spĺňali aj v armáde, ktorej sa dobrovoľne podvolili.

Medzi básnikov – kosciuszkovcov patria Adam Ważyk, Lucjan Szenwald, Jerzy Putrament, Leopold Lewin a mnohí iní. Všetkých ich spájala bojový zápal v mene oslobodenia nielen národa ale aj spoločenských tried, ktoré boli dovtedy nespravodlivo utláčané „vládou pánov“, a v neposlednom rade aj spoločná láska k novej domovine – Sovietskemu zväzu. Nenávideli tiež fašistov a neskrývali svoje nepriateľstvo ku poľskej vláde v emigrácii. Týmto sa stávali mimovoľnými obeťami „reeducácie“, ktorou mali prejsť Poliaci deportovaní do ZSSR a stať sa tak nielen formálnymi obyvateľmi sovietskeho štátu, ale jednoducho sovietskymi ľuďmi.

⁷ NASIŁOWSKA, Anna. *Trzydziestolecie 1914 – 1944*, Varšava 1995, s. 174-175.

⁸ LECHOŃ, Jan. *Poezje*, Wrocław 1990, s.64- 66.

V rokoch 1939-1941 sa názov Poľska neobjavuje v básniach týchto autorov a ani v poľskojazyčných tlačových oznamoch. Slová „patriotizmus a vlasť“ sa vzťahovali výlučne na Sovietsky zväz.⁹

V krajine sa na počiatku roku 1940 odohrávalo množstvo zatýkaní, ktorých obeťou bol aj W. Broniewski. Jeho patriotizmus sa nezhodoval s ideológiou, ktorá prikazovala tešiť sa z konca „panského Poľska“ a včlenenia jeho východných území do Sovietskeho zväzu. Broniewského obvinili zo šírenia nacionalizmu, držali vo väzeniach NKVD a následne previezli do Moskvy. Keď boli okolnosti priaznivé, vstúpil do poľskej armády organizovanej generálom Andersom. Tento vojak a básnik, vnútorne rozorvaný a pripravený v mene vlasti a národa na najväčšie obety, napísal v básni *Monte Cassino*, ktorej fragment je titulom jednej z antológií vojenskej poézie *Naše hranice v Monte Cassino*:

Naše hranice?... – musíme ich hľadať
V rytme paľby, pri sirénach poplachov,
My to už vieme, veď tak vravela stará mať
Nás, poľských tulákov, nás, poľských vojakov

Nádej Poliakov na návrat do vlasti sprevádzalo trpké vedomie, že o politickom zriadení budúceho štátu budú rozhodovať politické dohody a nie bojové úsilie a vojenské obete.¹⁰ Okolo armády generála Andersa vznikla veľká spoločnosť ľudí rôzneho vzdelania a rôznych skúseností z pobytov v lágroch alebo internačných táboroch. Spopularizovaniu tvorby medzi vojakmi prišlo obdobie pobytu 2. zboru na Blízkom východe a verše, ktoré vtedy vznikli boli vydávané na rôznych miestach sveta. V roku 1943 vydal Czesław Bednarczyk v Tel Avive zbierku *Na stanovisku* a Józef Bujanowski zbierku *Ruky od brehu*. V roku 1944 v Kanade vydal Artut Międzyrzecki zbierku *Stan*. V 1943 uzrelo v Jeruzaleme svetlo sveta básnické dielo W. Broniewskiego *Bajonet na zbraň* a o rok neskôr výber z jeho poézie. Poézia v zahraničí sa neobmedzovala na vzory tradičného patriotizmu, niesla všeobecné posolstvo poľskému národu, vôľu bojovať a za každú cenu prežiť, ako aj vieru v získanie nezávislosti. Tragické osudy podmaneného národa zbaveného vlasti opísala Beata Obertyńska, ktorú v Lvove v roku 1940 zatkli a následne deportovali do lágrov v okolí Vorkuty. V roku 1941 vstúpila do Ženskej pomocnej služby a spolu s armádou generála Andersa sa vydala na Blízky východ a zúčastnila na ťažení v Taliansku.

Vedúcou myšlienkou poľskej vyhnaneckej tradície bolo presvedčenie, že „Poľsko je tam, kde sú Poliáci, ktorí oň bojujú.“ Básnici v emigrácii dokumentovali udalosti z frontu, smrť vojakov, ich zmrzačenie, neistotu a neustávajúci strach o blízkych v oplakávanej vlasti. Pod redakciou Jana Belatowicza vznikali v roku 1944 zbierky vojenskej poézie *Ázia a Afrika* vydané v Palestíne, *Karpatská poézia* publikovaná v Jeruzaleme a tiež zbierka *Naše hranice*

⁹ ŚWIĘCH, ref. 7, s. 387-388.

¹⁰ Tamtiež, s. 181-182.

v *Monte Cassino* a *Básnici 2. zboru*, ktoré vyšli v Ríme.¹¹ Prvej vlne utečencov, medzi ktorými boli okrem iných aj Kazimierz Wierzyński, Antony Słonimski a Julian Tuwim, sa podarilo dostať do Francúzska, kde v roku 1939 začali vznikať poľské ozbrojené sily. Nanešťastie, porážka Francúzska zapríčinila ďalšiu emigráciu. Časť vojakov evakovali do Veľkej Británie, južného Francúzska, iní vycestovali do Severnej a Južnej Ameriky. Mieczysław Grydzewski, redaktor predvojnových „Literárnych správ“, vydával v Londýne „Poľské správy“ a Antoni Słonimski písal a publikoval svoje diela s presvedčením, že nadnárodná solidarita pri obrane spoločných ľudských hodnôt je možná.

Julian Tuwim prebýval počas vojny v Rio de Janeiro a New Yorku. Práve tam medzi rokmi 1940 a 1944 pracoval na rozsiahlej poéme *Poľské kvety*. Jej obsahu dominovali vojenské motívy. Snažil sa o nadviazanie duševného spojenia s okupovanou vlasťou, za ktorou žiaval. Motívom klenúcim sa celými *Poľskými kvetmi* boli spomienky na Poľsko ako zázračnú vlasť plnú harmónie, krajinu s kúzelnou prírodou a tiež bolestivé miesto biedy, krízy a antisemitských nálad, ktoré sa básnika bezprostredne dotýkali.

Aj poľské ozbrojené sily vo Veľkej Británii mali svojich tvorcov. Podiel poľských letcov na obrane Veľkej Británie bola významná. Britský premiér Winston Churchill vyslovil známe slová: „Ešte nikdy v histórii ľudských konfliktov nebolo tak veľké množstvo ľudí vďačné tak malej hŕstke.“^{**}¹² Stefan Borsukiewicz bol príkladom vojaka, básnika, vyhnanca, ktorého verše preplnené žiaľom a láskou k vlasti sa prostredníctvom rozhlasu šírili po celej krajine. Tento mladý parašutistický inštruktor, autor zbierky *Kontrasty*, zahynul tragicky v roku 1942 v Škótsku počas vojenského cvičenia vo veku nedožitých 23 rokov.

Kazimierz Wierzyński sa svedomito a vytrvalo odvolával na spoločné národné zážitky. Budoval vzory patriotického správania sa. Spolucítil s vojskom a spoločnosťou vo veci spoločného odporu a spoločného presvedčenia stojaceho nad čoraz hlbšími politickými rozdielmi. V tvorbe K. Wierzyńského z obdobia vojny sa nachádzali básne nostalgické, básne-výzvy a básne-modlitby. Básnik prežíval drámu samoty a žiaľu za rodným krajom. Vydal sa najprv do Francúzska a po jeho páde a tuláckom období sa na dlhšie usadil v New Yorku. V jeho básniach znel tón rezignácie, ktorý sa zmenil na politicky motivovanú vzburu proti realite vo chvíli ukončenia vojny.¹³ Zbierka *Kříže a meče*, napísaná v roku 1946, je vyjadrením protestu proti takému ukončeniu vojny, ktoré stavia Poliakov do pozície porazených:

¹¹ Tamtiež, s. 175-179.

^{**} „Never in the history of human conflicts was so much owed by so many to so few“ Churchilove uznanlivé slová si na seba vzťahovali aj príslušníci iných zahraničných jednotiek, zúčastnených na bojoch o Britániu, napr. aj československí letci (pozn. red.).

¹² TOPOLSKI, Jerzy. *Historia Polski od czasow najdawniejszych do 1990 roku*. Varšava-Krakov 1990, s. 293.

¹³ DUDEK, Jolanta. *Polscy poeci XX wieku*, Krakov 1994, s. 262-265.

Poľsko, ty, ktoré prezývajú „papagájom národov“,
Prečo neopakuješ to, čo múdri tohto sveta ti kladú na jazyk,
Len hrdo trpíš a bojuješ s dobou,
Za slobodu dávno pominutú – to je tvoj najhorší zlozvyk¹⁴

Svoje rozčarovanie nad postojom Spojencov vyjadril tiež Marian Hemar v básniach písaných koncom vojny. Reflektoval dve hodnoty: česť poľského vojaka, vernosť, odvahu a obetavosť, s politickou hrou prinášajúcou úspech, v ktorej sa rátala sila a vypočítavosť a v ktorej chýba miesto pre národné hodnoty, hoci práve za ne bojovali a kládli svoje životy Poliaci.

Podzemní básnici K. K. Baczyński, T. Gajcy a T. Borowski ukázali, čo v tom čase a za tých podmienok znamenalo byť vojakom, keď utajenie nanucovalo iný druh boja. Taký, v ktorom mal nepriateľ rozhodujúcu prevahu. Kult boja, zbrane a vojaka patril medzi stále vlastnosti poézie K. I. Gałczyńskiego. V básni *Vojaci z Westerplatte* vzdal hold hrdinskej posádke vojakov brániacej polostrov rozostavaného prístavu v Gdaňsku.¹⁵ Obrana Westerplatte sa stala symbolom poľskej prítomnosti v nemeckom Gdaňsku, kúskom poľského územia s vojakmi hrdo nosiacimi orlicu na čiapkach. Na počiatku to bol symbol často prehliadaný, ale s plynúcim časom a rastúcim napätím medzi Poľskom a Nemeckom sa stával čoraz výraznejším, aby sa nakoniec 1. septembra (1939 – pozn. prekl.) nastalo usídlenie v národnom povedomí. Sedem dní trvajúca obrana a opakované správy o brániacej sa jednotke, umocnili výpovednú hodnotu toho symbolu potriesneného krvou vojakov, ktorí na tomto mieste bojovali za Poľsko a aj zaň hynuli.¹⁶

Grzegorz Tymofiejew, básnik z Lodže, hlásal v jednej zo svojich básní *Chválu rodnej zbrani*. Jerzy Szewczyk, poet z Krakova, uctievacím a velebiacim tónom oslavoval v básni *Spievam činy bojujúcich pilotov, delostrelcov a námorníkov*. Krzysztof Kamil Baczyński a Tadeusz Gajcy ukázali čo v tom čase a za tých podmienok znamenalo byť vojakom, keď utajenie nanucovalo iný druh boja. Taký, v ktorom mal nepriateľ rozhodujúcu prevahu.

Poľskí básnici sa počas vojny identifikovali s armádou a poézia boja bola dielom jeho bezprostredných účastníkov. Vyjadrovala pohľad vojakov bojujúcich z podzemia a utajených od počiatku vojny, ich sabotážno-diverzné činy organizované podzemnou poľskou armádou. Už v apríli 1940 riaditeľstvo Zväzu ozbrojeného boja zriadilo na koordinovanie sabotážnych a diverzných akcií zväz Odveta. Keď v roku 1943 pri Krajinskej armáde (KA)^{††} vzniklo Riaditeľstvo diverzie,^{‡‡} ozbrojené akcie podzemných bojových oddielov sa rozšírili na celé územie Poľska a stali sa dôležitou vojenskou silou Podzemného štátu, rovnako ako

¹⁴ WIERZYŃSKI, Kazimierz. Poľsko, którą przezowano..In: ŚWIĘCH, ref. 7, s. 175-179.

¹⁵ GAŁCZYŃSKI, Konstanty I. *Poezje*, Lublin, 1986, s. 5.

¹⁶ DRAGA, S. Westerplatte, In: „Wiedza i Życie” č. 3, 2008, s.57-62.

^{††} Krajinská armáda – (poľ. Armia Krajowa) – najdôležitejšia zložka ozbrojeného protinacistického boja (pozn. prekl.)

^{‡‡} Riaditeľstvo diverzie - (poľ. Kierownictwo Dywersji – stade kryptoným „Kedyw“ – pozn. prekl.)

aj morálnou silou celej spoločnosti.

Sabotážno-diverzné jednotky vznikali tiež pri rôznych podzemných organizáciách ako ich ozbrojená odnož, čo spolu dávalo imponujúce množstvo ľudí, ktorí s odhodlaním plnili svoju ťažkú a zodpovednú službu. Do legend sa dostali činy skautských jednotiek vojakov Šedých šikov, činnosť podzemného frontu a tiež Varšavské povstanie,^{§§} ktoré bolo posledným akordom poézie boja.¹⁷ Povstalecká poézia bola dielom tých istých ľudí, ktorí ukázali, že sa dokážu spoločne a odvážne biť za vlasť aj v najťažších podmienkach. V treťom zošite *Zverbovancov slobody* z roku 1943 sa nachádza báseň Zofie Zawadzkej *Na obraz väzňov z Pawiaka*, týkajúca sa jednej z najslávnejších akcií Kedywu. Bolo ňou oslobodenie väzňov skautským oddielom KA pri varšavskom Arzenáli 26. marca 1943. Hlavným motívom činnosti bola pomsta, odvetá za teror a masové popravy, pouličné zatýkanie a každodenné poníženia. Bojovníci pripomínali sprisahancov, ktorých hlavným cieľom bola služba vlasti a národu aj za cenu najvyššiu, svojho života.¹⁸

Varšava bola pre činnosť vojakov Kedywu a iných jednotiek hlavným centrom. Hlavné mesto, vždy pripravené priniesť najväčšiu obeť, poskytovalo príklady najväčších hrdinstiev počas obrany v septembri 1939. Mučenícka Varšava a martýrstvo jej obyvateľov vzbudzovali potrebu pokračovania v boji začatom povstalcami, revolucionármi a legionármi. Chvála boja ako každodennej práce bez očakávania úspechu a motív osamelosti bojovníkov v spoločnosti vychádzala z legionárskej poézie.

Nikto nedokázal sugestívnejšie ako Krzysztof Kamil Baczyński vyjadriť ten vnútorný rozpor, ktorý sa stal osudom bojovníkov a bol výsledkom náležania do dvoch sfér života súčasne: civilnej a vojenskej. U Márie Castellatti či Krystyny Kraheľskej bola civilná strana biografie vojaka KA prítomná vo forme reflexií a spomienok. Krystyna Kraheľska sa so záľubou vracala do detských liet a mladosti na Polesí a zároveň, mysliac na svojich spolubojovníkov vo vojne, napísala jednu z najpopulárnejších piesní medzi Šedými šikmi. Volala sa *Hej chlapci, bajonet na zbraň*. Táto poetka zahynula v druhý deň Varšavského povstania. Tlač a povstalecké vydavateľstvá, ako boli „Varšava bojuje“, „Barikáda“, „Barikáda Povichia“, „Bašta“, „Hlas Starého Mesta“, tlačili básne neznámych autorov, v ktorých dominoval bojový a patriotický obsah, plniaci rolu apelu vyzývajúceho do boja.

Na Deň vojaka 15. augusta 1944 veliteľ 6. obvodu KA Varšava-Praha, major Tadeusz Schellenberger, vyhlásil medzi vojakmi súťaž o báseň, v ktorej prvú cenu, automatickú pištoľ Steyer, získal autor básne *1. august 1944* s pseudonymom „Ułtor 693“. Druhú cenu,

^{§§} Ozbrojené povstanie zorganizované poľskou povstaleckou organizáciou Krajinská armáda v okupovanej Varšave. Trvalo do 1. augusta do 2. októbra 1944, kedy bolo za cenu obrovských materiálnych škôd a obetí na životoch brutálne potlačené. (pozn. prekl.)

¹⁷ ŚLASKI, Jerzy. *Polska Walcząca 1939-1945*, Varšava 1985, s. 355-373.

¹⁸ ŚWIĘCH, ref. 7, s. 167-168.

automatickú pištoľ Mauser, dostal autor básne *Prisnilo sa deťom Pol'sko* podpísaný ako „Dan 693“ a tretiu – päť ručných granátov, obdržal autor básne *Vojakom 690. skupiny* známy iba ako „Eug. J. 690“.¹⁹ Vznikajúce básne aj piesne zdôrazňovali to, že boj s nepriateľom bol spravodlivým aktom za zločiny proti ľudskosti.

Zbigniew Jasiński napísal báseň *Pieseň o povstaní* pred kapituláciou varšavských povstalcov. Je to jedno z najautentickejších diel venovaných Varšavskému povstaniu. Dielo svedka a účastníka udalostí, plné dramatismu, rozprávania o samotnom boji vojakov KA, ktorí proti sebe majú nielen nepriateľa, ale aj dav ľudí ľahostajných voči osudu mladých bojovníkov v nerovnom boji povstalcov. Mieczysław Ubysz velil počas Varšavského povstania jednej z tzv. megafónových patrol, ktoré informovali povstalcov aj obyvateľov o priebehu bojov v rôznych častiach mesta. Hneď v prvých dňoch povstania napísal báseň-apel, nazvanú *Manifest* a určenú všetkým národom sveta a vyjadrujúcu entuziazmus a nezlomné odhodlanie do boja. Keď na štyridsiaty prvý deň povstania došlo k veľkému zhodeniu zbraní, M. Ubysz si túto udalosť uctil básňou *Spiacim bratom*, venovanou padlým bratom v boji, ktorým v rozhodujúcej chvíli chýbala munícia a zbrane.

Emócie pozvoľna ustupovali pod náporom tušeného tragického konca povstania. Autor vtedy napísal báseň *Staré Mesto*, osnovanú na základe jednej z najtragickejších udalostí celého povstania, keď povstalci vyšli z kanálov a ich oddiely boli vytlačené zo starej časti mesta.²⁰ Varšavské povstanie je príkladom patriotizmu, ale z vojenského hľadiska bolo šílenstvom, za ktoré sme zaplatili zničením veľkého mesta s drahocennými pokladmi zveľaďovanými mnohými generáciami jeho obyvateľov. Zaplatili sme krvou mladých, ktorí sa s holými rukami vrhali na bunkre a tanky chfľiace oheň. Milión obyvateľov mesta bolo odsúdených na utrpenie, ktoré nemalo obdoby, pod leteckými bombami, v ohni a dyme požiarov, v hlade a chlade pivníc, pod tonami sutín. Obyvatelia tých častí, ktoré boli v rukách Nemcov boli odsúdení na beštiálne ukrutnosti. Nemecká pechota sa pri útoku chránila ľudskými štítmí priviazanými na rebríkoch, ktoré používala proti povstaleckým barikádám. Ako štíty, za ktorými sa presúvali tanky, sa používali dokonca aj ženy a deti. Horeli nemocnice, vraždili sa chorí, ranení, lekári aj sestričky. V mnohých prípadoch nesmeli obyvateľia opustiť horiace domy, v iných boli ľudia nahnaní do pivníc a do tých potom z ulice nahádzané ručné granáty. Krádeže a rabovanie bytov sa spájalo s vraždením ich majiteľov. Mnohokrát boli ľudia vytiahnutí z bytov a na dvoroch alebo uliciach rozstrieľaní.²¹

Najviac ostrieľaný drámou vojny bol Tadeusz Borowski, jeden z prvých študentov podzemnej Varšavskej Univerzity. Popri štúdiu pracoval ako dozorca a nočný strážnik v sklade stavebného materiálu pri Skaryszewskej ulici. Tam, v budove niekdajšej školy, Nemci držali

¹⁹ SZCZAWIEJ, ref. 6, s. 526.

²⁰ SWIĘCH, ref. 7, s. 170-174.

²¹ POBÓG – MALINOWSKI, Władysław. *Najnowsza historia polityczna Polski*, Bygdoszcz 1990, s. 262-263.

varšavskú mládež zatknutú pri pouličných raziách predtým, ako ju vyviezli na nútené práce do Ríše. Spolu so svojimi rovesníkmi sa zúčastňoval na varšavskom konšpiračnom živote. Na jeseň 1943 ho Gestapo náhodou zatklo. Držali ho na Pawiaku, stade ho na výsluchy previezli na gestapo na Szuchovej aleji. Po krátkom pobyte na Pawiaku ho deportovali do Osvienčimu, kde ako „häftling 119198“^{***} strávil dva roky. Z dôvodu postupujúcej sovietskej ofenzívy ho, spolu s inými väzňami, evakovali do tábora Dautmergen a Dachau. Tábor pre „DP-čkárov“^{†††} sa ukázal byť pokračovaním hitlerovského lágru. Aj na autorovi sa proces demoralizácie človeka prejavil v sérii cynických a bezškrupulózných excesov. Prvú zbierku básni *Kdekoľvek zem* si Borowski vytlačil sám na rozmnožovači v budove pri Skaryszewskej ulici. Druhá zbierka, *Poetický hárok č. 2*, sa objavila až keď bol básnik v Osvienčime. Písať neprestal dokonca ani v tábore a texty jeho básní si zapamätali spoluväzni. Po pobyte v tábore napísal, že „človek má v sebe nezmeniteľný odtieň posmechu. Poľsko je zas výhodným alibi pre ľudí, v ktorých človečenstvo vyhorelo.“²² Básnik nehľadal nádej a útechu, jeho poézia poskytovala triezvy a krutý pohľad. „Ak zem nie je snom, treba dosnívať úplne.“, napísal v *Obrazoch sna*. Formuláciou opisujúcou súčasnosť sa pre Borowského stalo spojenie „časy pohrdania“ z knihy André Malrauxa o hitlerovskom Nemecku. Jeho krátky život plný tragédií trval necelých tridsať rokov. Niekoľko rokov po návrate z Dachau do vlasti spáchal samovraždu.²³

Krzysztof Kamil Baczyński sa zaraďuje do prúdu „duchovných vodcov.“ Patril do pokolenia, pre ktoré druhá svetová vojna bola obdobím urýchleného dospievania, a pre mnohých bolo toto dospievanie aj blízko konca ich života. Zmaturoval v roku 1939 a v roku 1943 sa začal zúčastňovať na tajných prednáškach z polonistiky na Varšavskej Univerzite. V jeho mladom živote zohrala dôležitú úlohu konšpirácia. S hodnosťou staršieho strelca – kadeta ukončil tajnú vojenskú školu. Bol členom jednotky Útočných skupín Šedých šikov, skautských bojových jednotiek podliehajúcich hlavnému vedeniu KA. Tie sa preslávili radom hrdinských akcií a v dňoch Varšavského povstania preukázali nezastrašiteľnú mužnosť. Jeho verše vychádzali v ilegálne vydaných antológiách, dve poetické zbierky vyšli v nakladateľstve časopisu „Cesta.“ Boli to *Vybrané verše* vydané v rokoch 1942 a 1944 pod pseudonymom Jan Bugaj. Prejavuje sa v nich pohroma septembrovej vojny a absencia nádeje.²⁴ Absolvent slávneho varšavského gymnázia, syn bývalého legionára a podporovateľa generála Piłsudského, emocionálne odchovaný historickou tradíciou poľského patriotizmu, si uvedomoval, že sa mu pred očami spĺňa strašná vízia drámy jeho vlasti, o ktorej v *Prológu Vlast'* napísal:

*** Häftling 119198 (nem.) – väzeň 199198 (pozn. prekl.)

††† DP-čkár – (angl. displaced person) – vysídlenec, zadržaný človek (pozn. prekl.)

²² Tamtiež, s. 162-166.

²³ SZCZAWIEJ, ref. 6, s. 33-34.

²⁴ MARX, Jan. *Dwudziestoletni poeci Warszawy*, Varšava 1994, s. 41- 90.

Moja vlasť, tam, kde obilie je nesené vetrami
a kde zelený kruh uzamknutý je Tatrami,
a kde ako zlatá socha more zahýba roh,
a človek, keď z človeka hovorí živý Boh.

Tam je moja vlasť ako reťaz mŕtvych tiel
a leží na nej balvan, spod ktorého zeleň tryská.
Ach, tá zem je obrazom tesaným z krvavých skiel,
je pre duchov hrob a pre duchov ako kolíska²⁵

K.K. Baczyński vypovedal o základnom morálnom konflikte svojho pokolenia. Ako refrén opakoval frázu z básne *Pokolenie* vydané v roku 1943. „Učili nás...ľútosť neexistuje...Svedomie neexistuje...Láska neexistuje...Musíme zabudnúť“²⁶ História odsúdila básnikovo pokolenie nielen na zánik, ale mu aj ukradla mladosť a do hĺbky zranila citlivé srdce.²⁷

Baczyński dramatickým spôsobom cítil rozpor medzi množinou akceptovaných, jasných hodnôt ako láska, a snažil sa pochopiť zmeny, ktoré zažil vojnou skazený svet. Túto on sám nazval „Kainov zločin“. Tragickú vojnovú skutočnosť opísal ako „čas zmrzačený a čas zamračený“, v ktorom bytie vojakom predstavovalo pre každého Poliaka záväzok a česť. Verný svojim ideálom – ako mnohí iní – aj on padol so zbraňou v ruke vo štvrtý deň Varšavského povstania.

Partizánstvo predstavuje v histórii boja poľského národa s Nemcami počas druhej svetovej vojny samostatnú históriu. Partizánski básnici bojovali a písali svoje básne v bivakoch a počas ozbrojených akcií. Písali o všetkom, z čoho sa tá ich zvláštna lesná republika skladala, o partizánskom živote a o smrti, o osamotenej mohyle mŕtveho vojaka pri lese a matke po večeroch očakávajúcej syna, o pasci na nepriateľa a prevážaní zbraní, o kruhu priateľov pri ohni a mesiaci, ale aj o svojej milej. Povzbudzovali svojich spolubojovníkov do boja a živili vieru vo víťazstvo. Partizánskymi básnikmi, ktorí bojovali aj ako vojaci KA boli okrem iných: Wanda Zieleńczyk, Zofia Jaroszewicz, Ładysław Buczyński, Piotr Borowy, Stanisław Jerzy Lenc, Władysław Machejek, Zygmunt Jarosz. Józef-Ozga Michalski, Stanisław Skoneczny, Józef Nikodem Kłosowski, Janina Wójcicka – Banachowa, Zygmunt Jan Rumel, Józef Bińczak boli vojakmi Sedliackych oddielov, Marcelli Grabowski bol vojakom Robotníckej strany poľských socialistov.

Stanisław Ryszard Dobrowolski, Wojciech Zukrowski, Jan Bolesław Ożóg, Aleksander Rymkiewicz, Jerzy Lau, Roman Bratny, Bogdan Ostromęcki, Zofia Drózdź – Satanowska, Krzysztof Kamil Baczyński, Tadeusz Gajcy, Waclaw Bojarski, Zdzisław Leon Stroiński,

²⁵ BACZYŃSKI, Krzysztof Kamil. *Wybór poezji*, Wrocław-Varšava-Krakov 1998, s. 118.

²⁶ Tamtiež, s. 192-193.

²⁷ Tamtiež., s. 208.

Krystyna Kraheńska, Zbigniew Stolarek, Jan Nagrabiecki boli vojakmi a účastníkmi ozbrojeného boja proti okupantom.²⁸

Poľskí básnici v čase druhej svetovej vojny vytvárali národné vedomie, udržiavali spojenie zjednocujúce celý národ a popularizovali poľskú kultúru. Ich básne boli presnou strelou nesúcou mocný náboj viery vo víťazstvo a získanie slobody. Étos obete poľskému národu a jeho hrdinskej vojne za nezávislosť, ktorý vytvorili, bol významným ohnivkom v celom komplexe činnosti. Cieľom tejto činnosti bolo oslobodenie Poľska spod nemeckej a sovietskej okupácie a neskôr, po skončení druhej svetovej vojny, 44-ročnej sovietskej nadvlády.

Preložil Samuel Marec

Dr Hanna Szczechowicz pôsobí na Štátnej vyššej odbornej škole Włocławku, zaoberá sa poľskými dejinami 20. storočia.

²⁸ TOPOLSKI, Jerzy. Polska XX wieku, Poznań 2001, s. 70.